

Bənövşə Niyaz qızı Hacıyeva

TÜRK DİLİNİN LEKSİK-SEMANTİK İNKİŞAF SİSTEMİNDƏ ÇOXMƏNALI SÖZLƏR VƏ OMONİMLƏRİN FORMALAŞMASININ ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Türk dilləri içərisində Azərbaycan və Türk dilləri fonetik, leksik və qrammatik xüsusiyyətləri baxımından nə qədər yaxın olsalar da, bu dillərdə uyğun dil elementləri ilə yanaşı, fərqli leksik və qrammatik xüsusiyyətlər mövcuddur.

Söz və məna problemi dilçiliyin ən mühüm amili kimi aktuallığını həmişə qoruyub saxlayır. Söz və ifadələrin məna xüsusiyyətləri istər dilçilərin, istərsə də filosofların tədqiqat obyektinə olmuş və bu məsələlərlə bağlı müxtəlif mülahizələr və yanaşmalar meydana çıxmışdır.

XIX əsrdən etibarən dilçiliyin müstəqil bölməsi kimi sözün mənası haqqında elm-semasiologiya elmi meydana gəlmişdir. Dilçilikdə sözün mənası və məna dəyişməsi ilə məşğul olan sahə semantika və semasiologiya adlanır. Semasiologiya sözün mahiyyətini, leksik mənanın təbiətini, növlərini, məna strukturunun ayrı-ayrı üsurlarının qarşılıqlı əlaqə və münasibətlərini araşdıran elm sahəsidir.

Semasiologiyada tədqiqat obyektinə kimi sözlə əşya və məfhum arasındakı əlaqə və münasibət; məna strukturu; mənanın dəyişməsi və inkişafı; leksik semantik söz qrupları (çoxmənalılıq, omonimlik; sinonimlik və antonimlik) məsələləri araşdırılır. Dildə olan əksər sözlər təkmənalılıqdan çoxmənalılığa doğru inkişaf edir. Qədimdə ümumi və cins mənalı sözlərin bir qismi sonralar həmin cinsə aid olan növlərdən birini bildirir, qalan növlərin mənası isə başqa sözlərlə ifadə olunur: kişi sözü qədimdə adam, insan mənasını ifadə etmiş, müasir dildə isə adamın cinsini bildirir. Türkiyə Türkcəsində adam, insan mənasında işlədilməkdədir.

Türk dilinin leksik-semantik sistemində omonim və çoxmənalı sözlərin formalaşması dilin zənginləşməsi prosesini təmin edən ən mühüm dilçilik hadisələrindən biridir. İstər Türkiyə və Azərbaycan türkcələri eyni kökdən gələn iki qonşu dildir. Dillərimizin yaxınlığı bu iki dilin tamamilə eyni olması demək deyildir. Xüsusilə də, omonimlərin və çoxmənalı sözlərin formalaşması prosesini araşdırarkən bu fərqliliklərə rast gəlmək mümkündür. Bu aktual mövzuya dilçilik tarixində dəfələrlə müraciət olunmuş və bir çox elmi araşdırmalar, tədqiqat işləri aparılmışdır. Mövzu haqqında müxtəlif zamanlarda, müxtəlif ölkələrin dilçi alimləri tərəfindən fərqli fikirlər səslənmişdir. Dil daima inkişafda olduğu üçün dildə yeni sözlərin yaranması, yeni anlayışların meydana çıxması və digər dillərdən ekvivalentlərin daxil olması sürətli bir prosesdir. Buna görə də bu mövzu hər dövr üçün öz aktuallığını qoruyub saxlayır.

Söz dilin vahididir. Dildəki sözlərin hamısı birlikdə dilin lüğət tərkibini, yəni leksikasını təşkil edir. Dilin lüğət tərkibini öyrənən elm leksikologiya adlanır. Leksikologiya yunanca iki sözdən lexikos-lüğət və logos-təlim sözlərindən ibarətdir. Leksikologiya dilçiliyin bir bölməsi olub, dilin müasir vəziyyətində və eləcə də, tarixi inkişaf prosesində lüğət tərkibini öyrənir. Leksikologiyada sözlərin mahiyyəti, onların formaca və məzmunca əmələ gətirdiyi qruplar, sözlərin mənşəyi və işlənmə dairəsi öyrənilir. Dilimizdəki sözlərin çoxunun həm leksik, həm də qrammatik mənası vardır. Sözün bərbəşə ifadə etdiyi mənaya onun leksik mənası deyilir. Başqa sözlə desək, sözün leksik mənası onun məzmununu bildirməsi, hər hansı bir anlayışı ifadə etməsidir. Dildəki sözlərin hamısı birlikdə dilin lüğət tərkibini, yəni leksikasını təşkil edir. Sözlər əşyaları, hərəkəti, əlaməti, miqdarı və s. ifadə etməyə xidmət göstərir. Leksikologiyanın əsas məqsədi sözün mahiyyətini, tərkibini sözlərin mənasını çoxmənalılığını aydınlaşdırmaqdan, sözün inkişaf qanunlarını dəqiqləşdirməkdən və sözlərin mənaca qruplarını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Burada, eyni zamanda, sözlərin əmələgəlmə tarixi və müasir ədəbi dilin lüğət tərkibinin necə yarandığı və inkişaf etdiyi də nəzərdən keçirilir.

Leksikologiya müasir və tarixi leksikologiya olmaq etibarilə iki yerə ayrılır. Müasir leksikologiya o dildə danışan xalqın tarixi ilə əlaqədar olaraq yaranmış lüğət tərkibinin əsas söz qruplarını və onların müasir vəziyyətini öyrənir. Tarixi leksikologiya isə lüğət tərkibinin əmələ gəlməsindən və onun inkişaf yollarından bəhs edir. (4, s.10)

Dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsinin birinci və əsas mənbəyini dilin daxili vəsaiti təşkil edir. Bu mənbələrdən danışarkən sözlərin müxtəlif yolla yaranma üsulları da nəzərə alınmalıdır:

1. Leksik yolla yaranan sözlər – Ümumxalq danışq dili və onun müxtəlif sözdüzəltmə vəsaiti (sözdüzəldici şəkilçiləri və sözlərin birləşməsi) istər dilin tarixi inkişafı prosesində və istərsə də müasir dildə yeni sözlərin yaranmasında əsas olmuşdur.

2. Morfoloji yolla yaranan sözlər – Dünya dillərində sözdüzəldici şəkilçilər; ön, orta və son olmaq üzrə üç yerə bölünür. Lüğət tərkibinin zənginləşməsində sözdüzəldici şəkilçilərin rolu çox böyükdür. Məhsuldar şəkilçilərin köməyiylə bir çox yeni söz və terminlər düzəltmək mümkündür.

3. Sintaktik yolla yaranan sözlər – Dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində sözlərin birləşdirilməsinin də rolu az deyil. Bu üsulla yaradılan sözlər müxtəlif mənşədən ola bilər.

4. Kalka (yamsılama) yolu ilə yaranan sözlər – Yeni söz və terminlərin yaradılmasında kalka üsulunun da müəyyən rolu vardır. Bu üsulla əmələ gələn yeni sözlər dilin öz daxili materialı əsasında yaradılır.

Dildə sözün mənası çox zaman sabit olur. Lakin, bu o demək deyil ki, sözün mənası dəyişilməz qalır. Sözün mənası dəyişilir. Bu dəyişmə özbaşına əmələ gəlmir. Bu, hər şeydən əvvəl, cəmiyyətin ictimai-siyasi quruluşu, dünyagörüşü və s. ilə əlaqədar olaraq gedən bir prosesdir. Çünki, bu sözlər aid olduğu məna və məfhumla obyektiv gerçəkliyi əks etdirir. Bu sözlərin məna qruplarına gəlinə, onları belə qruplaşdırmaq olar; çoxmənalı sözlər, omonimlər, sinonimlər, antonimlər və s. Omonimlər fonetik və qrafik cəhətdən eyni olub, mənaca fərqlənən sözlərə deyilir. Omonim olan sözlər iki və daha çox, bəzən məntiqə yaxın, bəzən də heç bir məntiqi yaxınlığı olmayan

müxtəlif məfhumları ifadə edir. Hər bir dildə omonimləşmə hesabına lüğət tərkibinin zənginləşməsi prosesi onun qədim dövrlərindən mövcud olmuşdur. Omonimlik həm eyni, həm də müxtəlif nitq hissələrinə aid olan leksik vahidlərdə özünü göstərə bilər. Danışqıda eləcə də, bədii ədəbiyyatda omonimlərdən istifadə olunması, fikrin ifadəliliyinə, təsir qüvvəsinin artırılmasına kömək edir və nitqə emosionallıq verir. Zamanla dilə başqa dillərdən omonimlər, sinonimlər və antonimlər keçir. Bu da lüğət tərkibinin zənginləşməsinə gətirib çıxarır. Sözlər insanlar arasında ünsiyyəti formalaşdıran, dilin müstəqil mənə verən ən kiçik hissəsidir. Sözlər dildə varlığı, anlayışı əvəz edir. Zaman-zaman bu sözlər dildə baş verən dəyişikliklərin təsiri ilə müxtəlif mənalar qazana bilər:

Dünkü maçta **kolu** kırılan çocuk, okula gelemədi.

Ağacın **kollarından** biri fırtınada gövdesindən ayrıldı.

Cümlələrə diqqət yetirdiyimiz zaman birinci cümlədə “insan bədənində çiyinlərdən barmaqlara qədər uzanan hissə”, ikinci cümlədə “ağaclarda gövdədən ayrılan qalın budaq” mənasında işləndiyini görürük.

Bu misallardan göründüyü kimi bir söz, müxtəlif cümlələrdə, müxtəlif mənalar qazana bilər. Sözlərin bu fərqli anlamları omonimlik və sözlərin həqiqi, məcazi mənalarının yaranmasına gətirib çıxarır. Azərbaycan və Türk dilinin qrammatikasında bir sıra oxşarlıqlar var ki, bu da onların eyni kökə aid olmasından, qohum dil ailələrinə mənsub olmasından irəli gəlir. Bu sözlərin fərqliliyi, müxtəlif mənalarda işlənməsi dilin zənginliyindən, rəngarəngliyindən xəbər verir. Fonetik və qrafik cəhətdən eyni olub, məzmunca müxtəlif məfhumlar bildiren sözlər omonim hesab olunur:

-Padişah Keloğlan'a bir **kese** altın vermişti. (kiçik torba, kisə)

-Keloğlan **kese** yoldan evinə koştu. (qısa, kəsə yol)

Omonim sözü yunanca homos (bərabər, oxşar) və onima (ad deməkdir) sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmiş dilçilik terminidir.

Müstəqil olduqları kimi şəkilçi qəbul etmiş halda da ola bilərlər. Şəkilçi qəbul etmiş və qəbul etməmiş sözlər arasında da omonimlik aktual mövzudur. Bu şəkilçilər vəzifəcə fərqli şəkilçilər də ola bilərlər:

“**kara**” və “**kar-a**” (a- yönəlmə eki)

Sözlərin çoxmənalılığı türk dillərində hələ qədim dövrlərdə böyük rol oynamışdır. Bu gün dilimizdə işlədilən “türkün sözü” ifadəsi bunu isbat edir. Türkün sözü ifadəsi bir sözün başqa mənada, xüsusilə də mənfi mənada başa düşülməməsi üçün işlədilir. (4, s.17.)

Omonim olaraq bildiyimiz sözlər cümlədə yerinə görə çoxmənalı sözlərlə qarışdırılır. Omonimlərə qısa şəkildə “yazılışı eyni, mənaları fərqli sözlər” şəklində tərif etmək mümkündür. Burada diqqət olunmalı əsas məsələ eyni səslərin köməyi ilə müxtəlif və bir-biriylə əlaqəsi olmayan anlayışların ortaya çıxmasıdır. Yəni səs etibarı ilə eyni olan bu sözlər mənə etibarı ilə fərqlidirlər. Deməli, çoxmənalı sözlərlə omonimlər arasında ciddi fərq vardır. Belə ki, çoxmənalı sözlərdə hər hansı bir söz nə qədər müxtəlif mənalar ifadə etsə də, onlar əsasən, bir məfhum ətrafında toplaşaraq müxtəlif mənə qrupları əmələ gətirir. Buna görə də bir sözün bir neçə mənası ola bilər. Məsələn “yüz” ifadəsi:

-**Yüzü** bana dönüktü. (üz: çöhrə, sima)

-Düğününə **yüz** kişi gəlmiş. (yüz: say)

-Kıyıda iki çocuk **yüzüyordu**. (üzmək: suda)

-Koyunun derisini **yüzdüler**. (üzmək: dərisini çıxarmaq, soymaq)

Bu xüsusiyyətlər çoxmənalı sözlərin müəyyənləşdirilməsinin əsas göstəriciləridir. Lakin omonimləri əmələ gətirən sözlərdə vəziyyət başqadır. Omonim olan sözlər formaca nə qədər bir-birinə oxşasa da, onların arasında mənə yaxınlığı olmur, yəni bir-biri ilə əlaqəsi olmayan mənaları ifadə edir. Ümumiyyətlə, çoxmənalı sözlər müəyyən bir məfhumun müxtəlif cəhətlərini bildirdiyi halda, omonimlər müxtəlif məfhum ifadə edir. (7, s.401.) Nümunələrə nəzər salmaq kifayətdir:

1. **El** insanın ən önəmli organıdır bence. (əl, insan orqanı)

El elin eşəğini türkü çağıraraq ararmış. (yad, özge)

2. Adresimi hemen bir kenara **yaz**. (yazmak feili)

Bu **yaz** yurtdışına çıkmayı düşünüyorum. (yay fəslə mənasını verir)

3. Depodaki bidonlar ağzına kadar **dolu**. (sifət kimi işlənilib)

Bu mevsimde buralarda **dolu** yağar. (isim kimi işlənilib, yağışın iri damlalı donmuş vəziyyətidir).

4. **Ben**, sizinle gelmek istemiyorum. (şəxs əvəzliyidir, I şəxsin təkini ifadə edir)

Çenesinde küçük bir **ben** vardı. (isim kimi işlənilib, ləkə, xal mənasını daşıyır)

Türk dilində incəltmə işarəsi (^) olan sözlərin oxunuşları, yazılışları və mənaları fərqli olduğu üçün omonimlikdən (sestəşlik) söhbət gedə bilməz.

Hala (bibi) – **hl** (hələlik, indiyə qədər)

Aşık (aşiq, qədim musiqi sənətini yaşadan) – **şık** (sevən insan, vurğun)

Adet (say, ədəd) – **det** (adət-ənənə)

Kar (qar) – **kr** (gəlir)

-Hava soğuktu **kar** yağıyordu.

-Bu seneki **krımız** iyi.

Aşık (sümük) – **Aşık** (vurğun)

Yar (uçurum) – **Yar** (sevgili)

adet (ədəd) - **det** (adət-ənənə)

kar (qar) - **kr** (qazanc)

hala (babanın kız kardeşi) - **hl** (hələlik)

hâk (torpaq sahəsi) - **hak** (haqq, ədalət)

Bu nümunələr omonim hesab edilə bilməz.

Omonimlik həm eyni, həm də müxtəlif nitq hissələrinə aid olan leksik vahidlərdə özünü göstərə bilər. (11, s.101.)

Vurğusuna görə fərqlənən sözlər də oxunuşları fərqli olduqları üçün omonim hesab edilmir.

Küçük bir **salla** karşı kıyıya geçtik.

Çocuğu hemen bakkala **sal**, kahve ile şeker alsın.

El eliyle yılan tutulmaz. (1-ci el yad, 2-ci el əl mənasındadır)

Her **yanım** cayır cayır **yanıyor**. (I yan tərəf, II yan yanmaq mənasını verir)

Her yaz yaylaya çıkar, orada yarım kalan hikayesini yazmaya çalışırdı.

Çoxmənalılıq ilə omonimlik məfhumları fərqləndirilməlidir. Omonim sözlərdə məna baxımından heç bir yaxınlıq yoxdur. Çoxmənalı sözlərdə isə bir sözün əsas mənası çoxmənalılığı şərtləndirir.

Neden her kime **yüz** tuttum ben andan **yüz** bela gördüm (Fuzuli) (I “yüz” sözü üz, çöhrə; II “yüz” sözü say mənasını ifadə edir).

Lüğətlərdə omonim sözlərin hər birinin mənası ayrıca olaraq verilir. Aşağıda omonim sözlərə verilən nümunələri türk dilinin leksik-semantic zənginliyinin göstəricisi hesab edə bilərik:

- **Aç**: yemek yemesi gereken - **Aç**: açmak fiilinin emir
- **Açık**: kapalı olmayan - **Açık**: koyu olmayan renk
- **Açma**: açmak işi - **Açma**: Bir tür susamsız, kalınca, yağlı çörek
- **Ağız**: bir organ adı - **Ağız**: anadilin değişik söyleyişi - **Ağız**: yeni doğmuş memelilerin ilk sütü

Alay: belli sayıdaki askeri birlik - **Alay**: biriyle eğlenmen, dalga geçmek

An: çok kısa zaman parçası - **An**: anmak mastarının emri

Arı: bal yapan böcek - **Arı**: katıksız saf -

Arz: sunma - **Arz**: yeryüzü yer

Ay: yılın on ikide biri - **Ay**: gök cismi

Atlet: atletizmle uğraşan kimse - **Atlet**: kolsuz erkek fanilas

Aşı: bir ağacın dalı üzerinden alınan dal - **Aşı**: Organizmada birtakım hastalıklara karşı bağışıklık sağlamak için vücuda verilen zayıflatılmış mikrop

Bar: Erzurum yöresinde oynanan bir halk oyunu - **Bar**: içki içilen yer

Bel: insanın göğüsle gövde arasındaki dar bölge - **Bel**: toprak kazmaya yarayan araç - **Bel**: ses şiddeti ile ilgili birim

Bere: bir şeydeki hafif yara - **Bere**: bir tür baş

Bin: bir sayı - **Bin**: binmek mastarından emir

Boy: bir şeyin uzunluğu - **Boy**: göçebe topluluklarda kabile

Çil: yüzdeki küçük benekler - **Çil**: bir av kuşu

Diz: bacağın ortasındaki ortak bölme - **Diz**: dizmek mastarından emir

Don: iç çamaşır - **Don**: at tüyünün rengi - **Don**: suların buz tutması

Er: rütbesiz asker - **Er**: erken

Han: eskiden Türklerde devlet başkanı - **Han**: şehirlerde meslek sahiplerinin çalıştığı birkaç katlı yapı

Harp: savaş - **Harp**: telli bir çalgı

Hayır: olumsuzluk belirten söz - **Hayır**: iyilik

İn: küçük mağara - **İn**: inmek mastarından emir

Kanepe: birkaç kişinin oturduğu koltuk - **Kanepe**: küçük ekmek dilimi

Kara: siyah - **Kara**: yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü

Kıta: dört dizeden oluşan şiir bölümü - **Kıta**: büyük kara parçası - **Kıta**: askeri birlik

Kupa: maden bardak ya da vazo - **Kupa**: bir tür atlı araba - **Kupa**: yarışma ödülü olarak verilen

Kuşak: beze sarılan dar uzun kumaş, kəmər - **Kuşak**: nesil

Mil: bir uzunluk ölçüsü birimi - **Mil**: selin bıraktığı çamurlu birikinti **Mil**: ince uzun madeni çubuk

Maskara: eğlendirici, güldürücü - **Maskara**: maske - **Maskara**: kirpik boyası

Makam: mevki, yer - **Makam**: Türk müziğinde bir dizinin işleniş biçimine verilen ad

Mayıs: yılın beşinci ayı - **Mayıs**: taze sığır gübresi

Pas: madenlerin yüzeylerinde oluşan tabaka - **Pas**: oyuncuların topu başkasına geçirmesi

Patron: özel bir kuruluşun sahibi - **Patron**: bıçkı modeli

Saf: katıksız arı - **Saf**: dizi sıra

Satır: sayfadaki yazı dizileri - **Satır**: et kesmeye yarayan bıçak

Saz: ince karni - **Saz**: çalgı

Soluk: nefes - **Soluk**: rengi atmış

Yar: uçurum, yargan - **Yar**: sevgili

Bir sözün həqiqi mənasıyla (temel anlam), məcazi mənası (mecaz anlamı) arasında da omonimlik ola bilməz. Çünki bu sözlər arasında məna əlaqəsi qopmamışdır.

-**Kuru** otlar, bir kibrit deşə tutuşuverəcək. (temel anlam)

-Bu yazarın **kuru** bir anlatımı var. (mecaz anlam)

-Karabatak suya **daldı**.

-Uzmanlığını hangi **dalda** tamamladı?

Bu cümlələrdə “dal” sözü omonim deyil, çünki, birinci cümlədə həqiqi mənada, ikinci cümlədə isə ağacın bir orqanı olan budaq (dal) sözünün digər mənasında işlədilmişdir.

Zar – 1.zər; 2. Nazik pərdə, örtük, qabıq; Kulak zarı- qulaq pərdəsi

Yarma – 1.keçid; 2.şorba növü; 3.kobud

Sinir – 1.əsəb, hirs; 2.vətər

Yalın – 1.çılpaq; 2.tək, yalnız; 3.saf, sadə

Türk dilində yazılışca və deyilişcə bir-birinə bənzəyən sözlər vardır ki, bunları omonimlərlə səhv salmaq olmaz.

Öğle – zaman öğle vakti - **Öyle** – işaret sözcüğü

Eğer – koşul zarfı - **Eyer** – binek hayvanların sırtına konan oturma

İyi- yaxşı - **İgi**- toxumaq üçün mil

Araşdırmalar zamanı belə bir nəticəyə gəlirik ki, Türk və Azərbaycan dillərində omonimlərin bir çox oxşar, eyni zamanda fərqli cəhətləri də vardır. Yazılışları eyni, mənaları və tələffüzləri fərqli olan “ uzatma inceltme” işarəsi ilə yazılan sözlər dilimizdən fərqli olaraq yalnız türk dilində mövcuddur.(âlem, şura, âdet, hâlâ, âşık, vb.) Bu sözləri omonimlər kimi qəbul etmirik. İstər Azərbaycan, istər türk dillərində sinonimlər alınma sözlərin köməyi ilə də formalaşdırılır.. Dildə olan əksər sözlər təkmənallıqdan çoxmənalılığa doğru inkişaf edir. Qədimdə ümumi və cins mənalı sözlərin bir qismi sonralar həmin cinsə aid olan növlərdən birini bildirir, qalan növlərin mənası isə başqa sözlərlə ifadə olunur. Türk dilinin leksik-semantik sistemində omonim və çoxmənalı sözlərin formalaşması dilin zənginləşməsi prosesini təmin edən ən mühim dilçilik hadisələrindən biridir.Türkiyə və Azərbaycan Türkcələri eyni kökdən gələn iki qonşu dil olsa da, dillərimizin yaxınlığı bu iki dilin tamamilə eyni olması demək deyildir. Dil daima inkişafda olduğu üçün dildə yeni sözlərin yaranması, yeni anlayışların meydana çıxması və digər dillərdən ekvivalentlərin daxil olması sürəkli bir prosesdir. Buna görə də bu mövzu hər dövr üçün öz aktuallığını qoruyub saxlayır.

Hər bir dilin leksikası cəmiyyətin tarixi inkişaf prosesinin bütün cəhətlərini özündə əks etdirir. Meydana gələn yeni əşyalar, hadisələr öz əksini ilk növbədə sözlər şəklində dildə tapır. Bir sıra sözlər öz məzmununu dəyişərək yeni məzmun kəsb edir. Omonimlər və çoxmənalı sözlər dilin leksik zənginliyinin göstəricisidir. Bir dili mükəmməl bilmək üçün dilin məhz bu vahidlərinə dərinlən bələd olmaq lazım gəlir. Zamanla yeni məfhumlar formalaşdıqca, dil zənginləşdikcə bu daha da zəruri olur. Bir dilin leksik-semantik vahidlərinin düzgün mənimsənilməsi o dilin dərinlən oyrənilməsinin vacib prinsipidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində:

1. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya, Bakı, “Maarif” nəşriyyatı, 1983. 320 s.
2. Mirzəzadə H.İ. Azərbaycan dilinin tarixi morfologiyası (nəzəri kurs), Bakı, 1962, 301 s.
3. Ə.A. Rəsulov, R.Ə. Rüstəmov. “Türk dili” Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007, 307 s.
4. S.Ə.Cəfərov. “Müasir Azərbaycan dili. Leksika”, II hissə “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2007, 191 s.

Rus dilində:

5. Баскаков Н.А. Историко-типологическая характеристика структуры тюркских языков. Словосочетание и предложение, М., Наука, 1975. 287с.
6. Кононов А.Н. Грамматика современного турецкого литературного языка, М.- Л., Издательство АН СССР. 1956. 569 с.
7. Дмитриев Н.К. Строй тюркских языков, М., Издательство восточной литературы, 1962. 607с.

Türk dilində:

8. Tahsin Banguoğlu. Türkçenin Grameri. İstanbul: Baha Matbaası, 1974, 630 s.
9. Bilgegil Kaya. Türkçe Dil Bilgisi. Ankara yayınları, 2010, 286 s.
10. Ergin M. Türk Dil Bilgisi, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1987. 407 s.
11. Z. Korkmaz. Türkiye Türkçesi Grameri. Şekilbilgisi 4.baskı, İstanbul, 2014, 1027 s.

Açar sözlər: leksikologiya, semasiologiya, çoxmənalı sözlər, omonimlər

Ключевые слова: лексикология, семасиология, многозначные слова, омонимы

Keywords: lexicology, semasiology, polysemous words, homonyms

Xülasə

Türk dilləri içərisində Azərbaycan və Türk dilləri fonetik, leksik və qrammatik xüsusiyyətləri baxımından nə qədər yaxın olsalar da, bu dillərdə uyğun dil elementləri ilə yanaşı, fərqli leksik və qrammatik xüsusiyyətlər mövcuddur.

Söz və məna problemi dilçiliyin ən mühüm amili kimi aktuallığını həmişə qoruyub saxlayır.

Omonim olaraq bildiyimiz sözlər cümlədə yerinə görə çoxmənalı sözlərlə qarışdırılır. Yaxın mənalı və əks mənalı sözlər kimi omonimlərin də izahı və qavranılması aktual mövzudur. Omonimlərə qısa şəkildə “yazılışı eyni,

mənaları fərqli sözlər” şəklində tərif vermək mümkündür. Burada diqqət olunmalı əsas məsələ eyni səslərin köməyi ilə müxtəlif və bir-biriylə əlaqəsi olmayan anlayışların ortaya çıxmasıdır. Yəni səs etibarı ilə eyni olan bu sözlər mənə etibarı ilə fərqlidirlər. Deməli, çoxmənalı sözlərlə omonimlər arasında ciddi fərq vardır. Belə ki, çoxmənalı sözlərdə hər hansı bir söz nə qədər müxtəlif mənalar ifadə etsə də, onlar əsasən, bir məfhum ətrafında toplaşaraq müxtəlif mənə qrupları əmələ gətirir.

ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МНОГОЗНАЧНЫХ СЛОВ И ОМОНИМОВ В ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА РЕЗЮМЕ

Несмотря на то, что азербайджанский и турецкий языки среди тюркских языков весьма близки по своим фонетическим, лексическим и грамматическим особенностям, в этих языках существуют не только соответствующие языковые элементы, но и различные лексические и грамматические особенности. Проблема слова и значения всегда оставалась актуальной как один из важнейших аспектов лингвистики.

Слова, которые мы знаем как омонимы, в предложении иногда путают с многозначными словами в зависимости от их контекста. Омонимы, как и синонимы и антонимы, легко объясняются и воспринимаются. Коротко омонимы можно определить как "слова, одинаковые по написанию, но разные по значению". Основное, на что следует обратить внимание, это появление различных и не связанных между собой понятий с помощью одинаковых звуков. То есть, эти слова одинаковы по звучанию, но различны по значению. Таким образом, существует значительная разница между многозначными словами и омонимами. Так, в многозначных словах, хотя одно слово выражает разные значения, они, как правило, объединены вокруг одного понятия, образуя различные группы значений.

THE MAIN FEATURES OF THE FORMATION OF POLYSEMOUS WORDS AND HOMONYMS IN THE LEXICAL-SEMANTIC SYSTEM OF THE TURKISH LANGUAGE SUMMARY

Although Azerbaijani and Turkish are quite close in terms of their phonetic, lexical, and grammatical features among the Turkic languages, these languages contain not only corresponding linguistic elements but also different lexical and grammatical characteristics. The issue of words and meanings has always maintained its relevance as one of the most important aspects of linguistics.

The words we know as homonyms are sometimes confused with polysemous words in sentences depending on their context. Like synonyms and antonyms, homonyms are easily explained and understood. Homonyms can be briefly defined as "words that are spelled the same but have different meanings." The main point to pay attention to here is the emergence of different and unrelated concepts using the same sounds. That is, these words are the same in sound but different in meaning. Thus, there is a significant difference between polysemous words and homonyms. In polysemous words, although one word expresses different meanings, they generally gather around one concept, forming various meaning groups.

Rəyçi: filologiya elmləri doktoru, professor R.Ə.Rüstəmov